

EVA TRIVUNOVIĆ

DIAHRONI RAZVOJ FRAZEMA *SOLZNA DOLINA / DOLINA SOLZ* V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.30.2.03](https://doi.org/10.3986/JZ.30.2.03)

V članku je predstavljen diahroni razvoj frazema *solzna dolina / dolina solz*, ki je bil v prvih obdobjih slovenskega knjižnega jezika izjemno pogost. Razlog za njegovo izstopajočo frekvenco bi lahko bilo pojavljanje frazema v antifoni *Salve regina*. Prvi ohranjeni zapis te antifone v slovenskem jeziku je iz 15. stoletja, torej ima na Slovenskem že dolgo tradicijo, kasneje pa je pogosto bila del lekcionarjev in brevirja. Na podlagi raznovrstnih gradivskih in slovarskih virov je predstavljeno spreminjanje oblike, pomena in rabe frazema od 16. stoletja do sodobnega časa.

Ključne besede: izbiblijski frazem, slovenski knjižni jezik, diahrona frazeologija, diahroni razvoj

Diachronic Development of the Phraseological Unit *solzna dolina / dolina solz* ‘valley of tears’ in Slovenian Literary Language

This article discusses the diachronic development of the phraseological unit *solzna dolina / dolina solz* ‘valley of tears’ in Slovenian literary language. The phraseological unit was very frequently used in the early periods of the Slovenian literary language. The reason for its notable frequency could be the occurrence of the phraseological unit in the antiphon *Salve Regina*. The first written record of a Slovenian translation of *Salve Regina* is from the fifteenth century and thus has a long tradition in Slovenia. Later it was included in multiple lectionaries and breviary. On the basis of a wide array of texts and dictionary sources, the changes in form, meaning and use of the phraseological unit from the sixteenth century to today are presented.

Keywords: Bible-derived phraseological unit, Slovenian literary language, diachronic phraseology, diachronic development

1 Uvod

V obsežni diahroni analizi razvoja 52 frazemov v slovenskem knjižnem jeziku, ki zajema celotno obdobje slovenskega knjižnega jezika od prvih tiskanih knjig iz

Eva Trivunović ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ eva.trivunovic@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0002-9136-519X>

Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800* (P6-0437), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

sredine 16. stoletja do sodobnega časa (Trivunović 2023), je bilo ugotovljeno, da v starejših obdobjih po pogostosti izrazito izstopa frazem *solzna dolina / dolina solz*, a iz analize ni bilo razvidno, zakaj je ravno ta frazem tako frekventen. Ta prispevek zato poskuša z dodatno raziskavo virov ponuditi odgovor na to vprašanje ter natančneje osvetliti oblikovni in pomenski razvoj frazema.

V prvem delu so predstavljeni viri za raziskavo in uporabljena metodologija, nato so primerjalno prikazane nekatere ključne ugotovitve prvotne analize, temu pa sledi diahrona analiza frazema, kjer so predstavljeni njegov izvor, okoliščine, ki so domnevno doprinesle k njegovi izraziti pogostosti v starejših obdobjih slovenskega knjižnega jezika, ter razvoj oblike, pomena in rabe.

2 UPORABLJENI VIRI IN METODOLOGIJA

Analiza zajema obdobje od začetkov slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju do sodobnega knjižnega jezika ter temelji na raznovrstnih slovarskih in gradivskih virih. Za ugotavljanje stanja v 16. stoletju sem uporabljala lastno- in občnoimensko kartoteko za slovenski knjižni jezik 16. stoletja.¹ Abecedno urejeni listkovni kartoteki sta nastali za potrebe priprave *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (v nadaljevanju SSKJ16). Narejeni sta z metodo popolnega izpisa vseh besed v vsakokratni rabi iz vseh protestantskih besedil 16. stoletja (Merše 2011: 7). Kartoteki vsebujeta 53 del protestantskih piscev; od slovarskih virov sta vanjo vključena dva Megiserjeva slovarja: nemško-latinsko-slovensko-italijanski slovar *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM* iz leta 1592 (MD 1592) in *Thesaurus Polyglottus* iz leta 1603 (MTh 1603). Oba slovarja sta v kartoteki vključena v obliki kartotečnih listkov, ki so bili izdelani z izpisom po metodologiji za pripravo obrnjenih slovarjev s slovenskim izhodiščem.² Za iskanje frazemov v kartotečnem gradivu so bile pregledane vse pojavitve leksemov, za katere sem predvidevala, da bi lahko bili sestavine iskanega frazema, ob tem pa sem upoštevala določeno mero variantnosti in odstopov od sodobne oblike frazema.

Pomembno je dejstvo, da je to gradivo zvrstno omejeno zlasti na verska besedila, biblijske prevode in manjši fond takrat nastalih jezikovnih priročnikov (abecedniki, slovnica, slovarji idr.; prim. seznam virov za SSKJ16 v Ahačič idr. 2021: 37–38), saj raba v teh besedilih ni nujno odraz splošne rabe v tem obdobju (Legan

1 Poleg kartoteke sem pri delu uporabljala tudi nastajajoči SSKJ16, katerega prva knjiga je izšla leta 2021 in vsebuje gesla A–D; leta 2022 je bila na portalu Fran objavljena spletna različica prve knjige slovarja, leta 2023 pa je bil objavljen prvi letni prirastek, ki vsebuje izbrana gesla na črki E in F.

2 Leta 1967 je Annelies Lägroid izdala MD 1592 kot obrnjeni slovensko-nemško-latinski slovar; slovarju je dodan tudi posnetek prve izdaje. Leta 1977 je Jože Stabej izdal obrnjeni MTh 1603 kot slovensko-latinsko-nemški slovar. Stabejev obrnjeni slovar je bil leta 2023 prirejen in objavljen na slovarskem portalu *Fran*.

Ravnikar 2017: 39). Zato moramo biti ob odsotnosti določenega frazema v gradivu pazljivi pri interpretaciji: če nekaj v gradivu ni izpričano, ni nujno, da ni bilo v rabi v drugih kontekstih ali v govorjenem jeziku. Tako na podlagi ohranjenih pisnih virov ne moremo povsem zanesljivo trditi, kateri frazemi so bili zares v rabi v slovenskem jeziku 16. stoletja.

Nadalje sem v analizo vključila 18 različnih slovarskih virov in dva korpusa: za analizo frazemov v preteklih obdobjih *Korpus starejših besedil IMP (1584–1918)* (Erjavec 2014; v nadaljevanju IMP), za sodobni jezik pa korpus *Gigafida 2.0* (Krek idr. 2019). Od slovarskih virov sem za potrjevanje frazemov v preteklih obdobjih jezikovne zgodovine uporabljala: (a) starejše slovarje, ki so nastali v preteklosti in opisujejo sočasni jezik (Gutsman 1789, Murko 1833, Cigale 1860, Pleteršnik 1894–1895,³ Glonar 1936); ter (b) zgodovinske slovarje, ki opisujejo jezik preteklih obdobj:

- Jože Stabej: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)* (obrnjeni zgodovinski slovar na podlagi rokopisnih slovarjev iz obdobja 1680–1710);
- Marko Snoj: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (avtorski zgodovinski slovar na podlagi slovenskega dela besedila pridig Janeza Svetokriškega iz *Svetega priročnika* (1691–1707));
- *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja* (obrnjeni zgodovinski slovar na podlagi rokopisnega slovarja iz obdobja 1711–1712);
- Marko Snoj: *Slovar Pohlinovega jezika* (avtorski zgodovinski slovar na podlagi jezikoslovnih del Marka Pohlina iz obdobja 1765–1798);
- Kartoteka za pripravo obrnjenega slovarja na podlagi nemško-slovenskega rokopisnega slovarja Valentina Vodnika (1804–1806); pripravil Jože Stabej.⁴

V analizo so vključeni tudi sodobni splošni (SSK2, eSSKJ) in pravopisni slovarji (SP 2001, *ePravopis*) ter specializirani frazeološki slovarji in zbirke (Pavlica 1960, Bojc 1980, *Slovar slovenskih frazemov* (v nadaljevanju SSF), *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* (v nadaljevanju SPP)) za opis sodobnega stanja v jeziku.⁵

Ob analizi razvoja 52 frazemov v slovenskem knjižnem jeziku (Trivunović 2023) se je kot ključno izkazalo, da se v diahrono raziskave takega tipa vključiti

³ Uporabljala sem transliterirano izdajo, ki je od leta 2014 dostopna na portalu Fran.

⁴ Gradivo hrani Oddelek za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

⁵ Glede na predhodne objave (predvsem Trivunović 2019, delno tudi Trivunović 2022) so viri nekoliko razširjeni, saj so bili naknadno vključeni še *Slovar Pohlinovega jezika* (Snoj 2021), *Pregovori in reki na Slovenskem* (Bojc 1980), eSSKJ, SP 2001, *ePravopis* in SPP.

čim večje število čim bolj raznovrstnih virov. Predvsem za slovarje, ki so nastali pred drugo polovico 18. stoletja, je značilno, da pojavitev besede v slovarju ne nedvomno potrjuje, da se je ta takrat uporabljala, temveč da jo je avtor slovarja poznal, saj so besede in besedne zveze pogosto prepisovali iz že obstoječih slovarjev brez potrditve v dejanski rabi (Legan Ravnikar 2011b: 294, op. 4). Pri stalnih besednih zvezah je mogoče tudi, da jih je avtor slovarja sproti kalkirano prevajal po latinščini ali nemščini, da bi dokazal bogastvo in enakovrednost slovenskega jezika (Legan Ravnikar 2011a: 186). Prisotnost frazema le v slovarjih do druge polovice 18. stoletja tako ne pomeni nujno, da je bil frazem takrat v slovenskem knjižnem jeziku dejansko v rabi. Hkrati je tudi v korpusu IMP delež besedil, ki so nastala pred 19. stoletjem, zelo majhen, zato so podatki tako iz slovarjev kot iz korpusa za obdobje od začetka 17. stoletja do 19. stoletja najmanj zanesljivi.⁶ V obdobju razsvetljenstva na prehodu iz 18. v 19. stoletje so se v širšem srednjeevropskem prostoru oblikovali novi koncepti predvsem enojezičnih slovarjev, za katere so bili značilni: (1) dokumentiranost jezikovnega gradiva in aktualna raba, (2) zbiranje avtohtonega besedja ljudskih jezikov ter (3) opremljenost slovarskih sestavkov s kvalifikatorskimi pojasnili in kvalifikatorji (Legan Ravnikar 2019: 61). V slovenskem slovaropisju je tako pomemben mejnik Vodnikov slovar, saj je poleg pisnega gradiva prvi načrtno zbiral tudi slovensko govorjeno besedje na terenu, in sicer na območju Kranjske, Koroške, Štajerske, Goriške, Bele krajine in celo Rezije, ter tako postal prvi slovaropisec, ki je načrtoval slovarsko predstavitev besedja s skoraj celotnega slovenskega etničnega ozemlja (Legan Ravnikar 2019: 58–61).

3 DIAHRONA ANALIZA FRAZEMA *DOLINA SOLZ / SOLZNA DOLINA*

3.1 Izpričanost v slovenskem knjižnem jeziku

Pogostost frazema *solzna dolina / dolina solz* v zgodovini slovenskega jezika do leta 1970 je najbolj razvidna na podlagi primerjave z drugimi sorodnimi frazemi, ki so bili analizirani v Trivunović 2023. V gradivu za slovenski knjižni jezik 16. stoletja je frazem *solzna dolina / dolina solz* potrjen z 18 pojavitvami in je s tem največkrat izpričani frazem. Drugi najpogostejši frazem *izgubljena ovca/ovčica* se pojavi le osemkrat. Od preostalih 50 analiziranih frazemov jih je v tem gradivu z več kot dvema različnima pojavitvama izpričanih le še osem, 13 frazemov je izpričanih z enim ali dvema istovrstnima zgledoma,⁷ na podlagi česar ne moremo

⁶ Korpus vsebuje 658 del. Del, ki so izšla pred letom 1800, je le 18; del, ki so izšla med letoma 1800 in 1849, je 27; vsa ostala vključena dela so izšla med 1850 in 1918 (<https://nl.ijs.si/imp/dl/indexf-date.html>).

⁷ Kot istovrstni zgledi se štejejo npr. pojavitve v DM 1584 in TfM 1595, saj je TfM 1595 ponatis DM 1584, ki od Dalmatinovega besedila le redko odstopa.

sklepiti o splošni razširjenosti in ustaljenosti zveze v takratnem jeziku. Kar 29 iskanih frazemov v tem gradivu ni izpričanih, zato njihova raba v tem obdobju ni potrjena (Trivunović 2023: 79–168).

Frazem *solzna dolina / dolina solz* je naveden v kar devetih starejših in zgodovinskih slovarjih, ki obravnavajo jezik pred letom 1970: Kastelec-Vorenc 1680–1710, Svetokriški 1691–1707, Hipolit 1711–1712, Gutsman 1789, Vodnik 1804–1806, Murko 1833, Cigale 1860, Pleteršnik 1894–1895, Glonar 1936.⁸ Drugi v teh slovarjih najpogostejši frazem *Kar seješ, to žanješ* in njemu sorodni frazemi z glagoloma (*po*)*sejati* in (*po*)*žeti* se pojavijo v petih starejših in zgodovinskih slovarjih. Za primerjavo je zelo relevanten podatek, da kar 28 frazemov pred letom 1900 v slovarjih sploh ni izpričanih, čeprav je za večji del teh frazemov potrjena raba v gradivskih virih, ki zajemajo isto obdobje.

Tudi v korpusu IMP je za ta frazem bistveno več pojavitev kot za ostale frazeme. Najpogostejši štirje frazemi v korpusu IMP so: *dolina solz / solzna dolina* (63 pojavitev), (*kot*) *izgubljena ovca/ovčica* (35 pojavitev), *Človek obrača, Bog obrne* (25 pojavitev) in *Evina hči* (17 pojavitev). Sledijo trije frazemi, ki imajo 11–15 pojavitev, devet frazemov je potrjenih s šestimi do desetimi pojavitvami, 21 frazemov je potrjenih le z eno do petimi pojavitvami, za kar 15 frazemov pa v tem korpusu nisem našla potrditve.

Ne samo da je v obdobju od 16. do srede 20. stoletja *dolina solz / solzna dolina* najpogosteje izpričani frazem, razlika v pogostosti glede na ostale frazeme je tako v slovarskih kot gradivskih virih tako velika, da se postavlja vprašanje, zakaj je ta frazem v začetnih obdobjih slovenskega jezika toliko pogostejši od vseh ostalih obravnavanih frazemov. Odgovor na vprašanje sem najprej iskala v izvoru frazema, nato pa sem ugotavljala še druge dejavnike, ki bi lahko doprinesli k njegovi pogostosti.

3.2 Izvor in popularizacija frazema

Podatke o izvoru frazema sem sprva iskala v SSF, kjer v ustreznem razdelku sicer piše, da ima frazem »svoje poreklo v Svetem pismu«, vendar ne navaja, za kateri biblijski odlomek bi lahko šlo. V slovarju *Lepta biblejske mudrosti* (LBM 2019: II,217), ki prinaša podatke o biblijskih in izbiblijskih frazemih ter njihovih izhodiščnih odlomkih v 19 jezikih, sta v slovenskem razdelku navedeni dve varianti: *dolina solz* in *solzna dolina*. Ruski uvodni sestavek navaja številne ruske variante frazema, kot izhodiščni odlomek navaja Ps 83,7, v povezavi z besedo *юдо́ль* (zastar. *dolina* (Pretnar 1973: 971)) pa navaja še nekaj drugih starozaveznih mest (npr. Bar 5,7; Iz 40,4), kjer je uporabljena v geografskem smislu (LBM 2019: II,215). Ostali jeziki kot izhodiščni odlomek najpogosteje navajajo Jer 31,40 (17

⁸ Pri zgodovinskih slovarjih je navedeno časovno obdobje nastanka gradiva, na katerem temelji slovar. Pri starejših slovarjih je navedena letnica izida slovarja.

jezikov, tudi sln.), drugi najpogosteje navajani odlomek je Ps 84,⁹ (deset jezikov), le trije navajajo Iz 40,4 (LBM 2019: II,215–217). Ob pregledu odlomkov v Dalmatinovem prevodu (v nadaljevanju DB 1584) in v sodobnem slovenskem standardnem prevodu (v nadaljevanju SSP3)¹⁰ se zdi najverjetnejša podlaga za nastanek frazema v slovenskem jeziku Ps 84,7, saj prinaša zvezo *solzni dol* (DB 1584) oziroma *dolina joka* (SSP3), odlomek Jer 31,40 pa je bistveno drugačen.¹¹

- [1] Kateri po tém **folsnim dolu** hodio, inu tukaj Studence delajo, Inu vuzheniki bodo s'mnogim shegnom fnasheni (DB 1584: I,301a)
- [2] Ko hodijo po **dolini joka**, jo spreminjajo v kraj s studencem, tudi zgodnji dež jo pokriva z blagoslovi (SSP3)

Vendar je ta zveza v slovenski jezik prišla že pred prvim prevodom psalmov in Dalmatinovim celotnim prevodom *Biblije*. Pojavi se namreč v pesmi *Salve regina* (prev. Pozdravljena, kraljica), antifoni¹² s konca 10. stoletja v čast Mariji,¹³ ki je še danes ena od sklepnih v bogoslužnem molitveniku ali brevirju (*Splošni religijski leksikon*: 957). *Salve regina* ima na Slovenskem zelo dolgo tradicijo, saj je njen prevod v slovenščino izpričan že v Stiškem rokopisu (nastanek ok. 1428–1440; Pogačnik 1998: 67), verjetno pa je bila ustno v rabi že pred tem. Avtor rokopisa je češki redovnik in prav na Češkem in Poljskem je bila ta pesem zelo priljubljena, od 14. stoletja dalje pa je bila razširjena po vsej zahodni Evropi (Pogačnik 1998: 72). Vključena je v večino lekcionarjev, ki so izšli med letoma 1741 in 1870,¹⁴ ter je najpogosteje pridružena litanijam Matere Božje (EvL 1741, 1758, 1764, 1772, 1777, 1787 (več izdaj), 1792, 1800, 1803 (več izdaj), 1805, 1806, 1809, 1816, 1817, 1820, 1825, 1826, 1833 (Dajnko), 1833 (Burger), 1840 (več izdaj), 1845, 1857 (več izdaj), 1870),¹⁵ le v Gutsmanovi izdaji (1780) jo najdemo pri rožnem vencu; pojavlja se tudi v Japljevih zbirkah cerkvenih pesmi, litanij in molitev (Japelj 1784; 1788). Pesem je bila tako dlje časa širše prisotna v slovenskem prostoru, po virih lahko sklepamo, da so jo redno peli ali molili, kar je po

- 9 Nekateri jeziki navajajo Ps 83, drugi pa Ps 84. Gre za isti psalm, le z drugačnim številčenjem.
- 10 Odlomek iz SSP3 navajam po spletni strani *Biblija.net*.
- 11 »Inu vfa dolina téh Teles inu Pepela, inu vfe pule do tiga Potoka Kidrona, do tiga vogla pèr Kojnklih vratih, pruti lutru, bo GOSPVDV fveta imenovana, de nebo nikuli vezh resdèrtu ni resvalenu« (DB 1584: II,43a; podčrtala E. T.); »In vsa dolina trupel in pepela in vse polje do potoka Cedrona in do vogala Konjskih vrat na vzhodu bosta sveta Gospodu. Nikdar več se ne bo podrló ne razdejaló« (SSP3; podčrtala E. T.).
- 12 Antifona je v »rinskem obredu odpev na začetku in na koncu psalma v molitveniku, včasih pa med verzi enega psalma; predspév« (*Splošni religijski leksikon*: 54).
- 13 Po Pogačniku (1998: 72) so bili prvi zapisi izvirnika te pesmi izpričani konec 11. stoletja.
- 14 Pred letom 1741 se v lekcionarjih ne pojavlja: EvL iz leta 1612 (Hren) in 1672 (Schönleben) nimata dodatkov, EvL iz leta 1715 (Hipolit) in 1730 (Hipolit) imata dodatke, vendar brez litanij Matere Božje in *Salve Regina*. Zanimivo je, da tudi EvL iz leta 1816 (Ravnikar) tega nima, čeprav jo imajo prejšnje in kasnejše izdaje.
- 15 Vsi EvL ter Japljeve zbirke cerkvenih pesmi, litanij in molitev so dostopni na portalu dLib.si.

vsej verjetnosti pripomoglo k pogostosti rabe tega frazema. V spodnji preglednici so prikazani različni prevodi prve kitice, v kateri se pojavi analizirani frazem, saj se med seboj nekoliko razlikujejo.

Preglednica 1: Prva kitica *Salve regina* v latinskem izvorniku in več slovenskih prevodih¹⁶

Latinsko besedilo	Stiški rokopis (ok. 1428–1440)	Krelj
Salve, Regina, Mater misericordiae, vita, dulcedo, et spes nostra, salve. Ad te clamamus, exsules filii Hevae, ad te suspiramus, gements et flentes in hac lacrimarum valle.	Czeftyena body / kralewa mati te mylofti zywota fladkofti / yno nall troft Czeftyena fy / my ktebe vpyeme tuge šabne otroczy / te ewe My ktebe zdvchvgeme / glagogicze yno placzecz / te dolynye tech flif	Sdrava, o Kralica Mati te Milofti shivot, flatkoft inu upanie nalhe, sdrava. Ktebi vpiemo ftrannici Sinove Evini, ktebi vsdilhemo toshech inu iokaiozh vtém folsnim dolu.
Japelj	Sodobni prevod	
Zhefhena fi Krajliza, Mati te milofti To shivljenje, fladkoft, inu nalhe vupanje, bodi zhefhena. K'tebi vpiemo my sapulheni otrozi Eve. K'tebi sdihujemo my shaloftni, inu objokani v dolini teh fols.	Pozdravljena, Kraljica, mati usmiljenja, življenje, veselje in upanje naše, pozdravljena! K tebi vpijemo izgnani Evini otroci, k tebi zdihujemo žalostni in objokani v tej solzni dolini.	

V isti kitici se pojavi tudi frazem *Evini otroci* (Stiški rokopis: *otroci te Eve*, Krelj: *sinovi Evini*, Japelj: *otroci Eve*), ki pa je v slovenskem knjižnem jeziku bistveno redkejši. Če pogledamo nekoliko širše ter primerjamo razvoj in pogostost več frazemov s sestavinama *Evin* in *Adamov*,¹⁷ je stanje takšno: v gradivu za slovenski knjižni jezik 16. stoletja je s sedmimi pojavitvami¹⁸ prepričljivo izpričan le frazem *Adamov otrok*, z eno pojavitvijo je izpričan še frazem *Adamov sin*, od frazemov s sestavino *Evin* pa se le v Kreljevem prevodu pesmi *Salve regina* pojavi *sinovi Evini*. V obeh primerih na podlagi le ene pojavitve ne moremo sklepati o ustaljenosti in razširjenosti zveze v takratnem slovenskem jeziku. V korpusu IMP je med frazemi s svojilnima pridevnikoma *Adamov* in *Evin* daleč najpogostejši frazem *Evina hči* (17 pojavitev, prevladuje množina, tudi besednoredna varianta *hči Evina*),

16 Besedilo *Salve regina* je navedeno po naslednjih virih: *Salve regina* (latinsko besedilo), SR 1992: 4 (Stiški rokopis), KB 1566: H1b (Krelj), EvL 1787: 365 (Japelj), BM 1976: 125 (sodobni prevod).

17 Iskala sem naslednje frazeme: *Adamov otrok*, *Adamov rod*, *Adamov sin*, *Adamova deca*, *Evin otrok*, *Evin rod* in *Evina hči*. Frazemov *Evin rod* in *Evin otrok* sodobni slovarji sicer ne navajajo, a bi bila po analogiji s frazemi s pridevnikom *Adamov* mogoča. Frazema *Evin rod* nisem našla v nobenem viru, zato v nadaljevanju ni omenjen.

18 Frazem se šestkrat pojavi s pomenom 'ljudje, človeštvo' (štirikrat v TP 1566, enkrat v JP 1578 in enkrat v uvodu v DB 1584) in enkrat s pomenom 'neverniki' (TP 1595).

sledi *Adamov otrok* (osem pojavitev, samo množina), *Adamov sin* (tri pojavitve, pogosteje množina, tudi besednoredna varianta *sinovi Adamovi*) in *Evin otrok* (tri pojavitve, samo množina, tudi besednoredna varianta *otroci Evini*) ter *Adamov rod* (ena pojavaitev). Od treh pojavitev frazema *Evin otrok* v korpusu IMP sta dve v pesmi *Salve regina*. V korpusu *Gigafida 2.0* so vsi navedeni frazemi razmeroma redki. Frazemi *Adamov otrok*, *Adamov rod* in *Evin otrok* se pojavijo manj kot petkrat, nekoliko pogostejša sta frazema *Evina hči* (sedem pojavitev) in *Adamov sin* (13 pojavitev), kar pa je v tako velikem korpusu še vedno dokaj malo pojavitev. V slovarjih frazem *Evin otrok* sploh ni naveden, frazem *Evina hči* se pojavi šele v sodobnih slovarjih (SSKJ2, SP 2001, SSF, *ePravopis*), v uporabljenih gradivskih virih pa je prvič izpričan leta 1859. Sorodni frazemi s sestavino *Adamov* so bili uslovarjeni prej: *Adamov otrok* se pojavi v *Slovarju jezika Janeza Svetokriškega*, v Cigaletovem slovarju in SSF; *Adamov rod* najdemo pri Cigaletu, Glonarju in v SSF; v največ slovarjih pa je obravnavan *Adamov sin*, saj se pojavi pri Cigaletu, Glonarju, v SSKJ2, SSF in *ePravopisu*. Frazem *Adamova deca* obravnava le SSF, kjer je kot zgled naveden odlomek iz Gregorčičeve pesmi *Izgubljeni raj*, kjer bi lahko šlo za enkratno tvorbo oziroma modifikacijo, saj glede na pregledano gradivo dvomim, da je bil razširjen v (takratni) splošni rabi, ker je druga polovica 19. stoletja v IMP gradivsko dobro zastopana. Poleg tega se frazem ne pojavi v *Gigafidi 2.0*.

V spodnji tabeli so prikazani podatki o pojavljanju frazemov s sestavinama *Adamov* in *Evin* v različnih virih. Pri gradivskih virih (16. stoletje, IMP, *Gigafida 2.0*) je zapisano število pojavitev iskanega frazema v določenem viru, v zadnjem stolpcu pa je predstavljeno, v katerih slovarjih se frazem pojavlja. Slovarji so naštetni po kronološkem redu nastanka vključenega gradiva in ne po letnici izida slovarjev.

Preglednica 2: Frazemi s sestavinama *Adamov* in *Evin*

Frazem	16. stoletje	IMP	<i>Gigafida 2.0</i>	Slovarji
<i>Adamov otrok</i>	7	8	4	Svetokriški 1691–1707, Cigale 1860, SSF 2011
<i>Adamov rod</i>	0	1	3	Cigale 1860, Glonar 1936, SSF 2011
<i>Adamov sin</i>	1	3	13	Cigale 1860, Glonar 1936, SSF 2011, SSKJ2 2014, <i>ePravopis</i> 2014–
<i>Adamova deca</i>	0	0	0	SSF 2011
<i>Evin otrok</i>	0	3	3	ni v slovarjih
<i>Evin rod</i>	0	0	0	ni v slovarjih
<i>Evina hči</i>	0	17	7	SP 2001, SSF 2011, SSKJ2 2014, <i>ePravopis</i> 2014–

Primerjava frazema *dolina solz / solzna dolina* s frazemi s sestavino *Evin* kaže, da so kljub pojavljanju v isti kitici iste pesmi ti frazemi imeli v slovenskem knjižnem

jeziku bistveno drugačen razvoj. Zakaj je neki frazem v rabi izrazito pogost, drugi pa ne, je težko ugotoviti, vendar je verjetno v primeru frazema *dolina solz / solzna dolina* moral biti še kakšen drug razlog za njegovo pogostost. Primerjava sorodnih frazemov s sestavinama *Adamov* in *Evin* kaže, da je kljub podobni motivaciji vsak frazem imel svoj samostojni razvoj in da niso pri obeh pridevnikih realizirane enake variante oziroma frazemi.

3.3 Razvoj pomena

Frazem *dolina solz / solzna dolina* je v gradivu za slovenski knjižni jezik 16. stoletja v večini primerov (16 od 18 primerov) izpričan v pomenu 'tostranstvo kot kraj trpljenja, težav, predvsem v nasprotju s posmrtnim življenjem, onostranstvom', kjer je v kontekstu jasno izraženo nasprotje med tostranstvom in onostranstvom:

- [3] Obdèrshi taku letiga vmirajozhiga zhloveka, v'pravi tèrdni veri supàr v'la Paklenka vrata: sprejmi inu pelaj ga is letiga **reuniga dolly** na ta oblubljeni, inu fkusi tebe dragu dobit vezhni dum inu ftan, Amen (DM 1584: CLXXIII, podobno tudi TfM 1595)
- [4] Nu vlhe v'li ty, kateri takovu is ferza verujo, ty gredu tjakaj is letiga **folniga doly** vtu vezhnu vefselje inu isvelizhainje (TPo 1595: I,21)

Dve pojavitvi se od ostalih ločita, saj nasprotje med tostranstvom in onostranstvom ni jasno izraženo, kot je to očitno v zgornjih primerih, temveč je pomen morda že splošen v 'kraj trpljenja, težav', čeprav bi pomensko lahko ustrezala tudi razlaga 'tostranstvo kot kraj trpljenja, težav, predvsem v nasprotju s posmrtnim življenjem, onostranstvom'. Pomenljivo je, da je eden od teh zgledov ravno primer iz *Salve regina*.

- [5] Ktebi vpiemo sfrannici Sinove Evini, ktebi vsdihfemo toshech inu iokaiozh vtém **folsnim doly** (KB 1566, H1b; v pesmi *Salve regina*)
- [6] Adam nash perui Ozhak, ie tako Vparadishu storil, da ishe v'li niegoui Otroci vtei **shaloftni Dolini**, tusheio inu Plazheio (JPo 1578: II,144a)

V tem obdobju je tako zanesljivo potrjen le verski pomen, nadaljnji razvoj v splošnejši pomen ni prepričljivo dokazan, temveč je le nakazan. Tako kot v 16. stoletju tudi v korpusu IMP pomen 'tostranstvo kot kraj trpljenja, težav' močno prevladuje, saj sta (poleg pojavitve v *Salve regina*, ki so pomensko težko določljive) za neverški pomen 'kraj trpljenja, težav' le dva prepričljiva zgleda, v sodobnem gradivu v korpusu *Gigafida 2.0* pa sta pomena zastopana bolj enakovredno. Od 17. stoletja dalje do vključno sodobnega časa pojavitve v slovarjih in korpusih kažejo na preplet obeh pomenov, saj se pojavijo zgledi tipa *Zemlja/ta svet je dolina solz*, torej *ta svet je kraj trpljenja in težav*, kar prikazuje spodnji izbor kronološko¹⁹ navedenih zgledov:

¹⁹ Upoštevana je letnica uporabljenega gradiva in ne izida slovarja, kjer se ta podatek seveda na voljo. SSF pri zgledih iz korpusa *Nova beseda* letnice zgledov sicer ne navaja, vendar se da to ugotoviti iz podatka o avtorju in naslovu dela.

- [7] ta fvejt je **dolina teh fols** imenuana (Svetokriški 1691–1707)
 [8] Pazh je ref ta fvet **dolina folsa** (IMP: Janez Cigler, 1813: *Štiri poslednje reči*)
 [9] **solzna dolina** je zemlja res (SSF: Josip Stritar, 1876: *Gospod Mirodolski*)
 [10] jadikujejo, da je naš svet ‚**dolina solz**‘ (IMP in SSF: Fran Gestrin, 1890: *Iz arhiva*)
 [11] Zemlja je **solzna dolina** (SSF: Milan Pugelj: *Bela vrana in druge novele, Izbor*)
 [12] ta svet je **solzna dolina** (SSKJ2, SP 2001)
 [13] ta svet je **dolina solz** (SSKJ2)
 [14] Močni in bogati so že lahko zagovarjali prepričanje, da je svet „**solzna dolina**” (*Gigafida 2.0: Življenje na otokih*, 1997)
 [15] Zemlja je **solzna dolina** (*Gigafida 2.0: drugo*, 2007)

V povezavi s slovarskimi viri je pomembno dejstvo, da v več virih pomen frazema ni razviden (Hipolit 1711–1712, Gutsman 1789, Vodnik 1804–1806, Cigale 1860, Pleteršnik 1894–1895, Bojc 1980). Pri Kastelec-Vorencu (1680–1710) in Murku (1833) je razviden pomen ‘kraj trpljenja, težav’, medtem ko lahko pri Svetokriškem (1691–1707) nedvoumno potrdim le verski pomen ‘tostranstvo kot kraj trpljenja, težav’, dva zgleđa pa lahko razložimo z verskim ali neveruskim pomenom. Samo z verskim pomenom frazem navaja mnogo poznejši Glonarjev slovar (1936).²⁰ Na podlagi vseh pregledanih virov sklepam, da je bil frazem ves čas v rabi v obeh pomenih, vendar je bila v preteklih obdobjih slovenskega knjižnega jezika pogostejša raba v verskem pomenu.

3.4 Razvoj frazeoloških variant

Kot je razvidno iz zgoraj navedenih zgleđov, se skozi stoletja razvoja slovenskega knjižnega jezika se ni spreminjal le pomen frazema, temveč tudi njegova oblika. V kartoteki za slovenski knjižni jezik 16. stoletja je frazem izpričan le v gradivskih virih, v slovarjih pa se ne pojavlja. Izpričane so naslednje variante: *solzni dol* (devet pojavitev), *revni dol* (štiri pojavitve), *revna dolina* (tri pojavitve), *žalostna dolina* (ena pojavitev) ter *solzni in revni dol* (ena pojavitev). Frazem je varianten tako v pridevniški kot v samostalniški sestavini. Pogostejše so variante s samostalnikom *dol* kot *dolina*, čeprav je v knjižnem jeziku 16. stoletja samostalnik *dolina* mnogo pogostejši.²¹ Vse variante imajo levi pridevniški prilastek, in sicer je najpogostejša varianta s pridevnikom *solzen*, sledi *reven*, le enkrat se pojavi *žalosten*.

Tako slovarji kot tudi starejša besedila iz korpusa IMP za naslednja obdobja kažejo podobno sliko. Zelo kmalu se je ustalil samostalnik *dolina*, saj varianta z *dol* po koncu 16. stoletja ni več izpričana. Od 17. stoletja dalje je ves čas prisotna skladenjska variantnost tipa *solzna dolina* (zveza levega pridevniškega prilastka in samostalnika) in *dolina solz* (zveza samostalnika in desnega samostalniškega

²⁰ Pri iztočnicah *dolina*: »dolina solz: naša zemlja (v nasprotju z nebesi, ki so nad nami)« (Glonar 1936: 57); *solza*: »dolina solz: zemlja, ta svet« (Glonar 1936: 361–362); *solzen*: »solzna dolina: zemlja, ta svet« (Glonar 1936: 362).

²¹ SSKJ16, geslo *dol*: 58 pojavitev v 21 delih – geslo *dolina*: 204 pojavitve v 12 delih (avtorica gesel: J. Narat).

prilastka); v korpusu IMP sta obe skladijski varianti približno enako pogosti. SSKJ2 in SSF obravnavata obe skladijski varianti, SP 2001 pa le varianto *solzna dolina*. V *Gigafidi 2.0* je izrazito najpogostejša varianta *solzna dolina*, torej je šele v najnovšem gradivu prišlo do izrazite prevlade ene od skladijskih variant, prej je opazen dolg soobstoj obeh variant s približno enako frekvenco rabe.

V spodnji preglednici so prikazane diahronne frazeološke variante po obdobjih. Prvo obdobje je zamejeno z letnicama 1550 in 1603, časom, ki ga pokriva kartoteka za slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Naslednje obdobje se zaključuje z letnico 1970, ko je izšla prva knjiga prve izdaje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, ki v slovenskem slovaropisju predstavlja pomembno prelomnico. Zadnje obdobje tako zajema slovenski knjižni jezik približno zadnjih 50 let. Ločeno so predstavljene variante, ki so izpričane v gradivskih virih (za prvo obdobje je to kartoteka za slovenski knjižni jezik 16. stoletja, za drugo korpus IMP²² in za tretje korpus *Gigafida 2.0*) in v slovarskih virih za posamezno obdobje.

Preglednica 3: Dihrone frazeološke variante po obdobjih²³

Obdobje	Gradivski viri	Slovarski viri
1550–1603	<i>solzni dol</i> (9 pojavitev) <i>revni dol</i> (4 pojavitve) <i>revna dolina</i> (3 pojavitve) <i>žalostna dolina</i> (1 pojavitev) <i>solzni in revni dol</i> (1 pojavitev)	Frazem ni izpričan.
1604–1970	<i>dolina solz</i> (28 pojavitev) <i>solzna dolina</i> (24 pojavitev) <i>dolina solza</i> (4 pojavitve) <i>dolina teh solz</i> (3 pojavitve) <i>solza dolina</i> (2 pojavitvi) <i>teh solz dolina</i> (1 pojavitev) <i>dolina britke žalosti</i> (1 pojavitev) ²⁴	<i>dolina te žalosti</i> (Kastelec-Vorenc 1680–1710) <i>dolina teh solz</i> (Svetokriški 1691–1707) <i>dolina teh solz in nadlog</i> (Hipolit 1711–1712) <i>revna dolina</i> (Gutsman 1789) <i>solzna dolina</i> (Vodnik 1804–1806, Cigale 1860, Pleteršnik 1894–1895, Glonar 1936) <i>dolina solz</i> (Murko 1833, Cigale 1860, Glonar 1936)
1970–	<i>solzna dolina</i> (117 pojavitev) <i>dolina solz</i> (38 pojavitev) <i>dolina solza</i> (14 pojavitev) <i>dolina žalosti</i> (2 pojavitvi)	<i>solzna dolina</i> (Bojc 1980, SP 2001, SSF 2011, SSKJ2 2014) <i>dolina solz</i> (SSF 2011, SSKJ2 2014)

Od konca 18. stoletja dalje kot podredna sestavina skoraj vedno nastopa beseda iz besedne družine *solza* (*solza* ali *solzen*), že v gradivu za slovenski knjižni jezik 16.

- ²² Pri tem je v gradivskih virih povsem nepokrito obdobje od 1918, do koder segajo viri v korpusu IMP, do 1990, ko se začnejo viri, vključeni v *Gigafido 2.0*.
- ²³ V nekaterih primerih gre za različne oblike rabe in ne za frazeološke variante, npr. raba s členom in brez njega (*dolina solz* – *dolina teh solz*) ali različne roditeljske oblike samostalniškega prirastka (*dolina solz* – *dolina solza*). V preglednicah so te oblike navedene samostojno, saj so tudi to zelo relevantne informacije, dodatno pa dokazujejo potrebo po široko zastavljenih iskalnih pogojih v korpusih, da je zajetih čim več relevantnih zgledov.
- ²⁴ Zgled je iz pesmi iz romana *Stric Tomaž* (danes: *Koča strica Toma*), ki je prevod angleškega dela *Uncle Tom's Cabin*: »V **dolini britke žalosti**, / Ohrani, vari, vodi nas! — / In daj enkrat u večnosti, / Da hvalimo Te vedni čas.« (Harriet Elisabeth Beecher-Stowe, 1853: *Stric Tomaž*; poudarila E. T.)

stoletja je najpogostejša varianta s pridevnikom *solzen*. Frazem je s pridevnikom *reven* izpričan samo v 16. stoletju in nato pri Gutsmanu, kasneje pa se tovrstne variante s tem pridevnikom ne pojavljajo. Varianta se je verjetno nehala uporabljati zaradi pomenskega razvoja besed iz te besedne družine. Samostalnik *reva* je namreč izhodiščno pomenil ‘beda, revščina, žalost’, kar je pomensko kalkirano po srvnem. *riuwe* (SES, geslo *reva*); torej gre pri pridevniku *reven* v starejšem gradivu za sopomenko pridevnikov *žalosten*, *nesrečen*. Tudi variante iz besedne družine *žalost* so zelo redke, predvsem v poznejših obdobjih in v sodobnem jeziku je široka razširjenost in raba v jeziku dvomljiva.

Preglednica 4: Diahrone frazeološke variante po besednih družinah

Besedna družina	Frazeološke variante
<i>reven</i>	<i>revni dol</i> (16. stoletje (4 pojavitve))
	<i>solzni in revni dol</i> (16. stoletje (1 pojavitve))
	<i>reva dolina</i> (16. stoletje (3 pojavitve), Gutsman 1789)
<i>žalost, žalosten</i>	<i>žalostna dolina</i> (16. stoletje (1 pojavitve))
	<i>dolina te žalosti</i> (Kastelec-Vorenc 1680–1710)
	<i>dolina britke žalosti</i> (IMP (1 pojavitve))
	<i>dolina žalosti</i> (<i>Gigafida 2.0</i> (2 pojavitvi))
<i>solza, solzen</i>	<i>solzni dol</i> (16. stoletje (9 pojavitve))
	<i>solzni in revni dol</i> (16. stoletje (1 pojavitve))
	<i>dolina teh solz</i> (Svetokriški 1691–1707, IMP (3 pojavitve))
	<i>solza dolina</i> (IMP (2 pojavitvi))
	<i>teh solz dolina</i> (IMP (1 pojavitve))
	<i>dolina teh solz in nadlog</i> (Hipolit 1711–1712)
	<i>solzna dolina</i> (Vodnik 1804–1806, Cigale 1860, Pleteršnik 1894–1895, IMP (24 pojavitve), Glonar 1936, Bojc 1980, SP 2001, SSF 2011, SSKJ2 2014, <i>Gigafida 2.0</i> (117 pojavitve))
	<i>dolina solz</i> (Murko 1833, Cigale 1860, IMP (28 pojavitve), Glonar 1936, SSF 2011, SSKJ2 2014, <i>Gigafida 2.0</i> (38 pojavitve))
<i>dolina solza</i> (IMP (4 pojavitve), <i>Gigafida 2.0</i> (14 pojavitve))	

Korpusni in slovarski viri za obdobje 1603–1970 se tako ujemajo v več vidikih: oboji potrjujejo zgodnjo prevlado samostalnika *dolina* in besed iz besedne družine *solza*, kontinuirano prisotnost skladijske variantnosti *solzna dolina / dolina solz* ter pogostejšo rabo z verskim pomenom. Takšno ujemanje slovarskih in gradivskih virov je redka izjema, veliko pogosteje namreč prihaja do razhajanj: pogosto so frazemi bistveno prej potrjeni v gradivskih virih, le redko so najprej potrjeni v slovarskih (Trivunović 2023: 322–328).

4 SKLEP

Frazem *dolina solz / solzna dolina* je eden redkih frazemov, pri katerem je diahrona analiza prepričljivo potrdila njegovo kontinuirano rabo od vključno 16. stoletja do sodobnega jezika. Na njegovo izstopajočo pogostost glede na ostale analizirane frazeme je bolj kot njegov biblijski izvor verjetno vplivalo dejstvo, da se pojavlja v antifoni *Salve regina*, ki je bila že zgodaj prevedena v slovenski jezik in je bila vključena v veliko število izdaj EvL, še danes pa se pojavlja v brevirju. Primerjava z razvojem frazema *Evini otroci* (in drugimi sorodnimi frazemi), ki se prav tako pojavlja v *Salve regina*, a je v slovenskem jeziku bistveno redkejši, kaže na domnevne druge, še ne raziskane dejavnike, ki so vplivali na popularizacijo frazema *solzna dolina / dolina solz*. Najverjetneje je frazem že od 16. stoletja dalje v rabi v verskem pomenu 'tostranstvo kot kraj trpljenja, težav, predvsem v nasprotju s posmrtnim življenjem, onostranstvom' in splošnem pomenu 'kraj trpljenja, težav', vendar v starejših obdobjih slovenskega knjižnega jezika prevladujejo zgledi z verskim pomenom.

VIRI

- Biblija.net** = *Sveto pismo na internetu*, <https://www.biblija.net/>.
- BM 1976** = *Bogoslužni molitvenik: molitveno bogoslužje, kakor ga je naročil prenoviti drugi vatiškanski cerkveni zbor in ga je razglasil papež Pavel VI. 1: od prve adventne nedelje do velikega četrta*, Ljubljana: Slovenska škofvska liturgična komisija, 1976.
- Bojc 1980** = Etbin Bojc, *Pregovori in reki*, Ljubljana: DZS, 1980.
- Cigale 1860** = Matej Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, 1860, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PKL1Z02C>.
- DB 1584** = Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, Wittenberg, 1584.
- dLib** = *Digitalna knjižnica Slovenije*, www.dlib.si.
- DM 1584** = Jurij Dalmatin, *KARSZANSKE LEPE MOLITVE*, Wittenberg, 1584.
- ePravopis** = *ePravopis: slovar slovenskega pravopisa 2014–*, www.fran.si.
- eSSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016–*, www.fran.si.
- EvL 1787** = Jurij Japelj, *Lysti inu evangelia, na vse nedele, inu prasnike zhes lejtu*, 1787, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-XJQS1QAP>.
- Gigafida 2.0** = Simon Krek idr., *Corpus of Written Standard Slovene Gigafida 2.0*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, 2019, <http://hdl.handle.net/11356/1320>.
- Glonar 1936** = Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, 1936, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FMMRZVRI>.
- Gutsman 1789** = Ožbalt Gutsman, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, 1789, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-9OBDLIF>.
- Hipolit 1711–1712** = *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*, 2022, www.fran.si.
- IMP** = Tomaž Erjavec, *Digital library and corpus of historical Slovene IMP 1.1*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, 2014, <http://hdl.handle.net/11356/1031>.
- Japelj 1784** = Jurij Japelj, *ZERKOVNE PESMI, LITANIE, INUMOLITVE, PERBOSHJISLUSHBI*, 1784, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-3NKLYBZK>.
- Japelj 1788** = Jurij Japelj, *ZERKOVNE PESMI, LITANIE, INUMOLITVE, PERBOSHJISLUSHBI*, 1788, <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WLOZEP2E>.
- JPo 1578** = Jurij Juričič, *POSTILLA*, Ljubljana, 1578.

- Kastelec-Vorenc 1680–1710** = Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1997, www.fran.si, spletna objava 2014.
- KB 1566** = Sebastijan Krelj, *OTROZHIA BIBLIA*, Regensburg, 1566.
- MD 1592** = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592.
- MTh 1603** = Hieronymus Megiser, *Thesaurus Polyglottus*, Frankfurt am Main, 1603.
- Murko 1833** = Anton Murko, *„Slovénfko-Némfški in Némfško-,Slovénfki rôzhni besédnik*, 1833, www.dlib.si.
- Pavlica 1960** = Josip Pavlica, *Frazeološki slovar v petih jeziki*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.
- Pleteršnik 1894–1895** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar: transliterirana izdaja*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, 2006 (1894–1895), https://www.fran.si, spletna objava 2014.
- Pretnar 1973** = Janko Pretnar, *Rusko-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 1973.
- Salve regina** = *Salve regina*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Salve_Regina.
- SES** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar: tretja izdaja*, 2015 (1997), www.fran.si.
- Snoj 2014** = Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, Ljubljana: Založba ZRC, 2006, www.fran.si, spletna objava 2014.
- Snoj 2021** = Marko Snoj, *Slovar Pohlinovega jezika*, 2021 (2020), www.fran.si.
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001, www.fran.si, spletna objava 2014.
- SPP** = Matej Meterc, *Slovar pregovorov in sorodnih plemioloških izrazov*, 2020–, www.fran.si.
- SSF** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, www.fran.si, spletna objava 2015.
- SSKJ16** = Kozma Ahačič – Metod Čepar – Alenka Jelovšek – Andreja Legan Ravnikar – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak – Francka Premk, *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja: A–D*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbirka Slovarji), 2021.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014 (1970–1991), www.fran.si.
- TfM 1595** = Felician Trubar (ur.), *LEPE KARSZHANSKE MOLITVE*, Tübingen, 1595.
- SR 1992** = *Stiški rokopis: študije*, ur. Mihael Glavan, Ljubljana: Slovenska knjiga, 1992.
- TPo 1595** = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.
- TPs 1566** = Primož Trubar, *Ta Celi Pfalter Davidou*, Tübingen, 1566.
- Vodnik 1804–1806** = Kartoteka gesel obrnjenega nemško-slovenskega slovarja Valentina Vodnika; pripravil Jože Stabej; gradivo hrani Oddelek za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

LITERATURA

- LBM 2019** = Evgenij JE. Ivanov – Valerij M. Mokienko, *Lepta biblejskoj mudrosti: rusko-slavljan-skij slovar' biblejskih krylatyh vyraženij i aforizmov s sootvetstvijami v germanskih, romanskih, armjanskom i gruzinskom jazykah I–II*, Mogilev: MGU imeni A. A. Kulešova, 2019.
- Legan Ravnikar 2011a** = Andreja Legan Ravnikar, Glagolski kalki med Vodnikovim rokopisnim slovarjem in njegovimi neverskimi tiskanimi besedili, v: *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2011 (Zora 80), 184–196.
- Legan Ravnikar 2011b** = Andreja Legan Ravnikar, Strokovno izrazje v Vodnikovem nemško-slovenskem rokopisnem slovarju in njegovih tiskanih virih, *Slavistična revija* 59.3 (2011), 293–305.
- Legan Ravnikar 2017** = Andreja Legan Ravnikar, K problematiki vpliva stičnega jezika – nemščine na semantične spremembe in stilno vrednost najstarejše slovenske knjižne leksike (16. stoletje), *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 11 (2017), 35–53.
- Legan Ravnikar 2019** = Andreja Legan Ravnikar, Vodnik kot leksikograf: večbesedni leksemi v rokopisnem nemško-slovenskem slovarju, v: *Oživiljeni Vodnik: razprave o Valentinu Vodniku*, ur. Andreja Legan Ravnikar – Irena Orel – Alenka Jelovšek, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (*Linguistica et philologica* 39), 57–73.

- Merše 2011** = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič – Andreja Legan Ravnikar – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Zbirka Slovarji).
- Pogačnik 1998** = Jože Pogačnik, *Slovenska književnost I*, Ljubljana: DZS, 1998.
- Splošni religijski leksikon** = *Splošni religijski leksikon*, glavni urednik Adalbert Rebič, urednika slovenske izdaje Drago Bajt – Marta Kocjan-Barle, Ljubljana: Modrijan, 2007.
- Trivunović 2019** = Eva Trivunović, Primerjava izvora in razvoja frazemov *ločiti ljuljko od pšenice in ločiti zrnje od plev* ter njihovih variant slovenskem knjižnem jeziku, *Jezikoslovni zapiski* 25.2 (2019), 47–61.
- Trivunović 2022** = Eva Trivunović, Diahrono raziskovanje biblijskih in izbiblijskih frazemov, *Jezikoslovni zapiski* 28.2 (2022), 33–51.
- Trivunović 2023** = Eva Trivunović, *Biblijski frazemi v zgodovinskem slovaropisju: sinhroni in diahroni vidiki*, doktorska disertacija, Podiplomska šola ZRC SAZU, 2023.

SUMMARY

Diachronic Development of the Phraseological Unit *solzna dolina* / *dolina solz* ‘valley of tears’ in the Slovenian Literary Language

This article discusses the diachronic development of the phraseological unit *solzna dolina* / *dolina solz* ‘valley of tears’ in standard Slovenian. In the early periods of standard Slovenian, the phraseological unit was very frequently used: compared to other phraseological units analysed (fifty-two in total) it has the most occurrences in the texts from the sixteenth century, and in the *IMP Corpus of Historical Texts (1584–1918)*, and it is found in most historical and older dictionaries. Its remarkable high frequency in these texts and dictionaries could be explained by the fact that it appears in the antiphon *Salve Regina*, which was first translated into Slovenian in the fifteenth century and thus has a long tradition in Slovenia. *Salve Regina* was later included in multiple lectionaries, and it is part of the breviary even today. The comparison with the phraseological unit *Evin otrok* ‘child of Eve’, which appears in the same stanza of *Salve Regina* but is used quite rarely in the same texts and dictionary sources, lead one to believe that there were other contributing factors to the high frequency of the phraseological unit *dolina solz* / *solzna dolina* that have yet to be explored. The corpora and dictionaries for the period from 1603 to 1970 both confirm the early predominance of the noun *dolina* ‘valley’, words from the word family *solza* ‘tear’, and the continuous presence of syntactic variation.